

Verantwoording

PETER WOUTERS

1.1 Een boek over sociaal werk, de studie en het beroep...

In 1996 werd het boek 'Leren en werken als maatschappelijk assistent' geschreven. Een herwerkte versie kwam in 2001 (VSSH, 2001). Het boek was een product van de Vlaamse Vereniging van Sociale Hogescholen en had als ambitie de opleiding en het beroep kenbaar te maken voor een breed publiek en voor de studenten in de opleiding. Sinds 2001 is geen opvolger meer gemaakt. Het onderwijslandschap, maar ook de sector van het sociaal werk, staat ondertussen niet stil en er leeft de behoefte om een nieuw boek te schrijven anno 2017. Daarnaast is de inbedding van het sociaal werk in Vlaanderen en in de wereld voortdurend in evolutie. Tegen deze achtergrond wil dit boek nieuwe accenten in het sociaal werk onder de aandacht brengen, maar ook de eigen geschiedenis bewaren. Het boek is geschreven door docenten en praktijkwerkers verbonden aan de professionele bachelor in het Sociaal Werk van de UC Leuven-Limburg. De ambitie van de auteurs is de complexiteit van het studiegebied en het beroep in relatie tot haar maatschappelijke ambitie te verduidelijken. Ze schrijven ten persoonlijke titel en dragen hiermee bij aan het voortdurend zoeken naar de best mogelijke kijk op het beroep en de studie ervan. Ze hopen hiermee ook de aantrekkingskracht die dit beroep op haar uitoefenaars heeft te verklaren en uit te dragen. Het boek richt zich op (toekomstige) studenten, praktijkwerkers en iedereen die dit beroep en de studie ervoor wil leren kennen.

1.2 Trends en ontwikkelingen die een impact hebben op modern sociaal werk

In dit boek behandelen we welke evoluties in de samenleving een impact (zullen) hebben op het sociaal werk. In een apart hoofdstuk over de geschiedenis krijgt de lezer inzicht in de relatie tussen maatschappelijke ontwikkelingen en de opleiding

tot sociaal werker. In dit inleidend stuk geven we een voorsmaak over de actuele tijdsgeest. Tijdens het voorbije decennium merken we immers een verschuiving in het maatschappelijk oordeel over en de maatschappelijke waardering voor wat mensen en groepen overkomt. Dit oordeel verschuift van een meer solidair schuldmodel naar een individueel schuldmodel: wat een belanghebbende in het sociaal werk vandaag overkomt, wordt in de eerste plaats als zijn eigen verantwoordelijkheid geduid. En meteen lijkt het wel gangbaar, sinds enkele jaren, om de belanghebbende er op te wijzen dat hij zelf dient bij te dragen aan de samenleving via tewerkstelling en de eigen inzet in zorg en welzijn. Daarbij wordt rustig achterwege gelaten dat de meeste vraagstukken meerdere aanleidingen hebben, met meerdere betrokkenen in een complex samenspel. Deze trend kleurt ook het beleid waardoor heel wat regelgeving wijzigt. Tegelijk insinueert deze trend ook dat de opdracht die sociaal werkers krijgen in tal van instellingen en organisaties wijzigt. Moderne (sociale) media hebben daarenboven een steeds grotere impact op de publieke ‘framing’ van samenlevingsvraagstukken. Voorheen werden deze samenlevingsvraagstukken vooral op vergadertafels besproken, met woord en wederwoord. Nu worden zaken ‘trending’ als er voldoende ‘onliners’ beschikbaar zijn of als er voldoende controversie opgemerkt kan worden. De kritische houding, die sociaal werkers zo eigen is, zal in deze nieuwe manier van ‘framing’ extra aangesproken worden. Ze staat onder een nieuw soort druk in de samenleving. Waar krijgt de nuance of het breder debat over oorzaak-gevolg en perspectieven op iets langere termijn nog zijn plaats? Deze trend is internationaal herkenbaar.

Minder eenduidig benoembaar, maar zeker aanwezig, is de tanende waardering voor het model van verzorgingsstaat (of nog: het “Rijnlandsmodel”) zoals we dat in onze contreien ken(d)(n)en. Onder druk van een economische en financiële crisis en onder druk van hoger genoemde verschuivingen, treden nieuwe en/of goedkopere inzichten op de voorgrond. Dat vertaalt zich bijvoorbeeld in persoonsgebonden budgetten, een terugtrekkende overheid, een verschuiving van landelijke expertise naar decentrale taakbedeling, een “dwang” naar mantelzorg, de afbouw van normatieve oriëntatie bij uitbesteding van overheidstaken, een groothartige steun voor spelers op de reguliere markt, de afbouw van ondersteuning voor andere overheidsinstellingen en -taken. De uitdaging voor het sociaal werk bestaat er steeds in een juiste analyse van deze trends te maken (Hoe begrijpen we vandaag ‘primaat van politiek’? Wat is een Vlaamse invulling van ‘civiele samenleving’? Wat bepaalt de drang naar ‘tendering’? Hoe verklaren we populistische standpunten van ene Anthony M. Daniels?), een doordachte vertaalslag naar de praktijk te maken en te allen tijde op te blijven komen voor de missie van het sociaal werk.

Verschuivingen op de arbeidsmarkt zijn er bijvoorbeeld voldoende: langer werken, druk op werkbaar werk in alle sectoren, een nieuw pensioenbeleid, een ander werkloosheidsbeleid, tewerkstelling voor bijzondere doelgroepen onder grote druk, werken in een superdiverse omgeving,... Zowel het arbeidsmodel zelf (overuren maken, wat is een voltijdse job,...) als de begeleidende organisaties (VDAB, maatwerkbedrijven, consultants,...) moeten zichzelf heruitvinden.

Intussen verschuift ook de rol en perceptie van het middenveld. Wat Vlaanderen in vergelijking met de ons omringende landen bijzonder uniek maakt, is haar sociale geschiedenis en de rol van het middenveld hierin. Tot op vandaag kleurt dit de instellingen die we rijk zijn en de vormen van overleg die we geïnstalleerd hebben. De gewijzigde perceptie van het middenveld zorgt voor spanningen in samenlevingsopbouw, cultuur, sociale innovatie en het sociaal overleg.

Als altijd zullen de sociaal werkers de uitwassen van het beleid ontmoeten via de slachtoffers of benadeelden ervan. Ze zullen hun rol moeten spelen in het aanpakken van noden, maar ook door het signaleren van ongewenste effecten en onrechtvaardigheden van gevoerd beleid en het vermaatschappelijken van de problemen. Sociaal werk blijft bij uitstek uitgaan van een paradigma van maakbaarheid van de samenleving. Sociaal werkers dienen daarom uitgerust te zijn met competenties die hen in staat stellen de samenleving te hertekenen, te innoveren. Ook in die opdrachten worden sociaal werkers en de organisaties waar ze aan de slag zijn, uitgedaagd door een verschuiving van het maatschappelijk besef van welke (protest)acties en voorstellen goed ontvangen worden en welke zeker niet. Belangrijk om aan een draagvlak voor verandering te kunnen werken...

Wereldwijd spelen zich grotere evoluties af met een grote impact op het sociaal werk. De klimaatopwarming, het einde van fossiele brandstoffen, volkeren op zoek naar veiligheid en op de vlucht voor oorlogen, de intrede van informatica en robotisering op alle levensdomeinen, de toegang tot water en voedsel, de zorg voor steeds meer inwoners... Er worden verschillende trends genoteerd door organisaties en academici. De complexiteit van deze trends heeft als belangrijk gevolg dat men verwacht dat een sociaal werker een 'onderzoekende professional' of een 'innoverende professional' wordt. In de missie komt dat duidelijk aan bod. Ook de trends zelf krijgen verder voldoende aandacht.

1.3 Welke invalshoek mag de lezer verwachten?

Dit boek hanteert tegelijk een internationaal perspectief op sociaal werk en een vertaalslag naar de concrete context in Vlaanderen. Daarmee toont het respect voor de diversiteit aan thematische en interventie-expertise die in de sector en in het opleidingslandschap schakeringen heeft aangebracht. Dat brede palet aan sectoren, thema's, opleidingsvarianten en academische expertises die zich herkennen in sociaal werk is een enorme rijkdom. Het creëert een beeld waarmee de principiële en ideologische positie van het sociaal werk vanaf het begin duidelijk is: sociaal werk is aanwezig en toont zich op vele kruispunten in de samenleving, kruispunten van en met een enorme diversiteit. Maar steeds is het sociaal werk op die kruispunten de meerwaarde waarop belanghebbenden kunnen rekenen om hun uitdagingen aan te pakken en levenskwaliteit te verbeteren. Het is ook een meerwaarde waar de samenleving op kan rekenen en – in wederkerigheid – mee rekening dient te houden.

Wij zullen in dit boek de metafoer van een boomhut hanteren. Het sociaal werk staat voor een enorme boom. Deze boom heeft heel wat vertakkingen en groeit en bloeit dat het een lieve lust is. De stam wordt steeds dikker, hecht zich dieper in de aarde en voorziet de boom van voedsel. De takken worden dikker en soms zo dik dat ze een kleine boom op zichzelf zouden kunnen zijn. Aan die dikke takken bevestigt de opleiding/bouwer zijn boomhut. Hij kiest de sterkste takken om zijn hut op te bouwen en verbindt kleine en grote takken met elkaar om zo een stevige hut te maken. Van daaruit kan hij heel de boom bekijken, betreden en zo nodig ook bewerken. In wat verder volgt zal de stam symbool staan voor wat alle sociaal werkers verbindt, door de jaren heen gegroeid over heel de wereld. Er is wetenschappelijk onderzoek rond gevoerd, praktijken hebben zich hiertoe bekend en zijn het label 'sociaal werk' voor meer en meer soorten werk gaan gebruiken. In hoofdstuk 6 nemen we het inspirerende schema van Isadora Hare (2004) op. De enorme verscheidenheid in takken zijn de specialisaties die praktijkwerkers hebben vorm gegeven. Activiteiten hebben zich gespecialiseerd, beroepskrachten hebben ze zich eigen gemaakt en gaven ze een eigen naam, daarna gaven ze ook zichzelf een nieuwe naam. Denk bijvoorbeeld aan jeugdwerkers, aan straathoekwerkers of trajectbegeleiders. Deze takken behoren duidelijk tot de stam, maar hebben ook hun eigen twijgen en bladeren. De boomhut staat symbool voor dit boek. We bouwen die midden in de boom en verbinden dit bouwwerk aan verschillende – maar lang niet alle – takken. Van daaruit beschrijven we praktijken en kenmerken van praktijkwerkers, en verstandige keuzes voor bouwstenen van een opleiding.

Vanuit onze eigen analyse van de praktijken in het sociaal werk in Vlaanderen (her-)kennen wij de aanwezigheid van dominante interventies in verschillende sectoren (takken). Zo is het duidelijk dat individuele hulpverlening, ontwikkeling van sociale cohesie of vorming en training andere beroepskrachten aantrekt, maar ook een deels andere opleiding behoeft. Op een bepaald moment in de opleiding maakt men ruimte voor die bijzondere vaardigheden. De vorm die men daaraan geeft, is een ‘afstudeerrichting’, ‘optie’ of ‘minor’: een meer toegepast en beperkt trajectdeel in de opleiding dat op zich een geheel vormt en zich verbindt met een herkenbaar deel van sectoren of organisaties op de arbeidsmarkt. Zo gaan we in dit boek uitdrukkelijk in op de afstudeerrichtingen Maatschappelijk Werk, Personeelswerk, Maatschappelijke Advisering en Sociaal-Cultureel Werk. Het is de naam die we geven aan enkele (groepen) takken van onze boom. De lezer zal merken dat deze keuze een goede kijk geeft in de wederzijdse versterking van de kern het sociaal werk (de stam) met de afstudeerrichtingen. Het ene heeft het andere nodig, maar de voeding komt via de stam. Voor de opleiding is het een keuze om voldoende tegemoet te komen aan de verwachte uitkomsten die het werkveld mee formuleert. In het werkveld herkennen we dit via de organisatie van sectoren en CAO's, werkgeversorganisaties en belangenbehartigers die tegemoet willen komen aan de eigen behoeften.

‘Outside the box’

Anno 2017 kunnen we wereldwijd heel wat meer opleidingen onderbrengen in onze boomhut. Als de stam mag bekleed worden met de internationale definitie van het sociaal werk, dan zien we de volledige boom meer als het hele studiegebied sociaal-agogisch werk. Wie zich dan sociaal werker voelt, of zich aangesproken voelt door die definitie, huist in de boom. Stout als we zijn wanneer we outside the box mogen denken, zien we alvast deze bewoners: afgestudeerden van Pedagogie van het Jonge Kind, van Orthopedagogie, Toegepaste Jeugdcriminologie, Gezinswetenschappen, Sociale Readaptatiewetenschappen, Maatschappelijke Veiligheid en Toegepaste Psychologie. Zij allen zouden zich sociaal werkers kunnen noemen. Misschien zou dat de herkenbaarheid van deze groep werkers kunnen verhogen. Sociaal werker, met specialisatie gezinsvraagstukken; Sociaal werker, met specialisatie jeugdpedagogie;... Het sociaal werk zou op de manier aansluiting krijgen bij een internationale trend (kijk maar naar welke opleidingen lid zijn van sociaal werkfora) en tegelijk in ons land een natuurlijk verwantschap kunnen laten uitmonden in inhoudelijke samenwerking. Meteen zouden in Vlaanderen meer dan 15.000 studenten deze brede bachelor aan het studeren zijn, wat ons als groep aan elke gesprekstafel een plaats zou opleveren.

Inhoudelijke duidelijkheid, strategische kracht, netwerkontwikkeling en maatschappelijke impact. Maar... tussen droom en daad staan wetten en praktische bezwaren. Maar 'outside the box' zou dit zomaar kunnen...

Er is al veel geschreven en gediscussieerd over 'de stam en de takken'. Wij verwijzen hier zowel naar onze eigen metafoor als naar de publicatie "Vele takken, een stam" die in 2008 in Nederland werd uitgebracht. Dat boek had de ambitie om het volledige studiegebied 'sociaal-agogisch werk' uit Nederland te voorzien van eenzelfde referentiekader (bijna een vergelijkbare uitgave dus van het boek 'leren en werken als maatschappelijk assistent'). De gedachte van de stam en de takken verwijst dus naar een generieke dan wel een specifieke kijk op sociaal werk, op de bestaande of nog in te richten afstudeerrichtingen. Of ze verwijst naar evoluties die men in een organisatie, vanuit fusiebewegingen of tussen organisaties meent te herkennen. Mensen spreken zich dan uit over hoeveel specialisatie een sector of een opleiding kan verdragen, welke bijzondere doelgroepen wel aan bod moeten komen in een opleiding of net niet. Ieder teert in dit debat op waardevolle inzichten. Deze inzichten zijn soms geïnspireerd door een drang naar profilering, een strategische positionering, de actuele (beleids)trends, de zoektocht naar kwaliteit. Het is niet mogelijk de grote waarheid hierin te herkennen en neer te schrijven.

Het perspectief dat dit boek zal hanteren is daarom slechts één van de vele mogelijke. Omdat het sociaal werk zich internationaal zo breed, maar ook soms zo specifiek heeft ontwikkeld helpt dat ons in deze keuze. Op internationale fora nemen onder de noemer "sociaal werk" orthopedagogen, sociaal-juridische dienstverleners, sociaal pedagogen, beleidsmedewerkers, klimaatactivisten, circuustrainers, diversiteitsmedewerkers, hulpverleners, jeugdwerkers, gezinsbegeleiders, loopbaanbegeleiders en vele anderen deel aan de activiteiten vanuit een natuurlijk gevoel erbij te horen. Dit is een mooi voorbeeld van de brede stam. Vele vlaggen dekken dezelfde lading. Vlaanderen getuigt van originaliteit in de wijze waarop haar arbeidsmarkt, de benaming van haar beroepen en haar opleidingsmarkt is georganiseerd. Het is dus kwestie een criterium te hanteren dat in onze omgeving voorhanden is en dat een voldoende grote impact kan hebben op de opleiding en de sector om van een soort 'tak' te spreken. De vacaturendynamiek op de arbeidsmarkt, zoals ze vandaag is georganiseerd, is hierin en voor dit boek een voldoende bron. De analyse van de vacatures geeft duidelijk aan:

- dat de sector van de individuele en sociale hulpverlening bijna uitsluitend is bevolkt met sociaal werkers; dat zij duidelijk verwachten van instromende

- medewerkers dat zij sociaal werk studeerden en zich daarin bekwaamden in het maatschappelijk werk;
- dat de sector van human resources haast het hele jaar door op zoek is naar de juiste profielen en bij voorkeur sociaal werkers vanuit de richting personeelswerk werft. Deze zijn echter onvoldoende beschikbaar, waardoor in deze sector heel wat mensen met een ander diploma werken;
  - dat de sector van het sociaal-cultureel werk zich goed organiseert in steunpunten en belangenverdedigers en van daaruit duidelijke profielen en eigenstandige expertise ontwikkelt voor haar medewerkers. Deze expertise dient zich aan als een eenheid, zowel methodisch als inhoudelijk. Enkel de afstudeerrichting sociaal-cultureel werk biedt ze aan;
  - dat de sector van de sociaal-juridische dienstverlening en arbeidstrajectbegeleiding een enorme evolutie meemaakt die een juridische kennis en een pakket aan vaardigheden vereist waar vooral maatschappelijke advisering aan toelevert.

1.4 Ambitie van dit project

We willen in dit boek een schets brengen van het sociaal werk en meer bepaald de opleiding die tot het beroep leidt. Dat is een behoorlijk gedifferentieerd en dus genuanceerd beeld maar toch ook een beeld waar basislijnen – het sjabloon – eerder generiek zijn: een brede ‘stam’, met bescheiden, maar herkenbare ‘takken’. Het wil een bijdrage zijn tot de professionalisering van toekomstige sociaal werkers maar ook tot de verder deskundigheidsbevordering van sociaal werkers in de praktijk. Een goed professioneel zelfverstaan is het begin van een competent professioneel handelen. Dat zelfverstaan blijkt in onze postmoderne tijd geen evidentie.

“Maatschappelijk assistent” was in Vlaanderen de eerste (en nog steeds enige) erkende titel voor wat we nu sociaal werkers noemen. Deze titel werd in 1946 in het parlement op initiatief van senator Maria Baers vastgelegd. Intussen sprak men in Vlaanderen en Nederland over hulpverlener, sociaal assistent, vormingswerker, sociaal adviseur, sociaal cultureel werker, maatschappelijk werker, medewerker sociaal beleid, jeugdwerker, begeleider sociale zaken, personeelswerker, syndicaal werker, maatschappelijk adviseur, groepswerker, ... om vandaag te spreken over “sociaal werk” als koepelbegrip waarin bovenstaande benamingen zich zouden moeten herkennen of alleszins hun identiteit aan kunnen ontlelen. De behoefte om in de naamgeving van beroepen een concreter accent te geven aan de job is een van de elementen van de brede inzet die sociaal werkers kenmerkt in onze samenleving, net zoals de naamgeving van afstudeerrichtingen dit doet in de opleiding.

1.5 Opbouw van het boek

De kern of missie van het sociaal werk krijgt de eerste aandacht. Het is het uitgangspunt dat de lezer zal kunnen gebruiken om de hoofdstukken die daarop volgen in het juiste kader te plaatsen. Gunter Gehre geeft taal aan de samenhang en waarde van de internationaal erkende definitie van het sociaal werk. Daarbij is er grote aandacht voor de eigen(zinnige) opdracht, de plicht tot innovatie en de bijdrage aan de ontwikkeling van steeds betere sociaal werk praktijken. In volgende hoofdstukken verwoorden we hoe sociaal werk dient te doen wat haar opdracht is. Hoe kunnen we haar ambitie beschrijven? En wat heeft de verdere ontwikkeling van een sociaal werk theorie nodig? In hoofdstuk drie verkennen we deze vraagstukken en werkt Steven Omblets toe naar een omschrijving van sociaal werk praktijken van de toekomst. Het is een hoofdstuk dat uitdagingen in zich draagt en een aandachtige lezer behoeft. Daarna, in het vierde hoofdstuk, volgt een blik op de opleiding vandaag. We trachten de logica van de opbouw en de keuzes voor leerlijnen en een pedagogische opbouw toe te lichten en te verklaren. Het wordt daar echt duidelijk hoe we de kenmerken van goed sociaal werk trachten aan te leren en vorm te geven in een onderwijsomgeving. Pas dan volgt een historisch perspectief op de opleiding(en). We kozen ervoor de geschiedenis van de opleiding pas in hoofdstuk vijf aan te vatten. De lezer kan op die manier herkenningspunten vinden en de geschiedenis komt meer tot haar recht. Eugene Van Kerckhoven schreef ook de geschiedenis in de uitgave van 'leren en werken als maatschappelijk assistent'. Hij herwerkte dit hoofdstuk en actualiseerde de laatste periode. We sluiten het eerste deel af met een blik op het sociaal werk in Europa, de organisatie van het studiegebied in Vlaanderen en de relevante beleidsactoren. De feitelijkheid van het sociaal werk in andere landen van Europa is opvallend weinig beschreven. Dit boek biedt dan ook enkel een aanzet, met de hoop later verdere studie te kunnen doen. De lezer kan zo kennis maken met de brede ontwikkelingen in onderwijs in Europa en de partners van het sociaal werk. In het tweede deel van dit boek zijn de vier afstudeerrichtingen aan het woord. Zij maken de vertaalslag van het algemene deel naar de sectoren, inhoud en methoden en technieken. Vanuit een boomhut zullen ze takken zoeken om hun verhaal op te bouwen en zullen ze kijken naar nieuwe twijgen of afstervende bladeren. Altijd overtuigd van de brede stam die het geheel zal voeden en dragen.

1.6 Een woord van dank

Een plan maken om een boek te schrijven is één, het schrijven zelf is twee. Het traject tussen ambitie en publicatie is moeilijk maar ook verrijkend. We danken dan ook graag onze collega's Marnik Bodson, Frie De Greef, Birgit Goris, Steven Omblots, Eugene Van Kerckhoven en Jan Van Passel om een bijdrage te leveren aan dit project en de geëngageerde profilering van het beroep en de opleiding.